

AUGUST KOVAČEC: RJEČNIK GOVORA JESENJA

Rječnik govora Jesenja (građa); Općina Jesenje : Gornje Jesenje, 2020.

Držim u ruci opet poseban biser u istraživanju jednoga od triju hrvatskih narječja, kajkavskoga, *Rječnik govora Jesenja*, koji je izradio izvorni govornik i jedan od vodećih hrvatskih lingvista August Kovačec.

Nakon govora Virja i podravskoga dijalekta, specifičnoga po svojoj akcentuaciji (*Zweisilbengesetz* – „zakon dvaju slogova“) ne samo u kajkavštini i hrvatskom jeziku nego i u slavinama i Europi, koji je postao poznat nakon opisa Franje Fanceva, rodenoga Virovca, u Jagićevu Arhivu 1907.¹), drugi govor koji je postao tako poznat, ako ne i poznatiji, govor je Bednje, sela na krajnjem sjeverozapadu Hrvatskoga zagorja i Hrvatske, u Varaždinskoj županiji. Bednjanski govor postao je poznat po opisu Josipa Jedvaja 1956.² Za bednjanski govor obično se ističe velika arhaičnost, no istina je zapravo suprotna, ono čime se taj govor isti-

če u kajkavskome narječju i hrvatskom jeziku upravo su velike novine u razvoju govora toga područja, koji sam izdvojio kao bednjanski poddijalekt središnjozagorskoga dijalekta.³ O tim osobinama reći ću nešto kasnije.

Bednjanski poddijalekt obuhvaća šire područje od govora u selima koja je opisao Jedvaj, tako i najveći dio općine Jesenje, jugozapadno od Bednje, te voćanski kraj, sjeveroistočno od Bednje. No među tim govorima značajne su i razlike, zasad su poznate tri skupine govora toga poddijalekta. Dio sela Općine Jesenja ima govor bednjanskoga tipa (skupina Lužani, Cerje).

Sa specifičnim govorom Jesenja upoznao nas je u nizu članaka August Kovačec, rođeni Jesenjanin, rođen u Donjem Jesenu 1938. godine. Kovačec je romanist koji je ostavio velik trag u našoj lingvistici, posebno istraživanjem i opi-

---

¹ *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje mit Berücksichtigung der Dialekte Podravinan (Koprivnica – Pitomača)/Prilozi srpskohrvatskoj dijalektologiji: Kajkavsko narječje Virje s obzirom na podravski dijalekt/. Archiv für slavische Philologie XXIX.* Sadrži i najstariji kajkavski dijalekatni rječnik.

² *Bednjanski govor. Hrvatski dijalektološki zbornik I.* Zagreb 1956. Govor obuhvaća općinu Bednja (prije u kotaru Ivanec), veća naselja: Bednja, Rinkovec, Pleš, Saša, Pašnik, Vrbno Bednja je na istoimenom rječju.

³ Radi lakšega snalaženja u bogatoj jezičnoj raznovrsnosti kajkavštine, kao i hrvatskoga jezika, donosim svoj posljednji pregled grananja kajkavskoga narječja, klasifikaciju govora: dijalekata je 15: *I. zagorsko-međimursko podnarječje – dijalekti:* ① središnjozagorski, ② samoborski, ③ varaždinsko-ludbreški, ④ međimurski, ⑤ gornjosutlanski; *II. turopoljsko-posavsko podnarječje – dijalekti:* ⑦ turopoljski, ⑧ vukomeričko-pokupski, ⑨ donjolonjski; *III. križevačko-podravsko podnarječje – dijalekti:* ⑩ sjevernomoslavački, ⑪ gornjolonjski, ⑫ glogovničko-bilogorski, ⑬ podravski; *IV. goransko-plješivičko podnarječje – dijalekti:* ⑭ plješivičko-ozaljski, ⑮ goranski. Izvan podnarječja ostaje ⑯ donjosutlanski dijalekt, koji ima čakavsko-štokavsku osnovu. Kajkavskih govora ima i izvan Hrvatske, u Sloveniji, Mađarskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj.

Hrvatski romanisti učinili su jako mnogo za hrvatsko jezikoznanstvo i filologiju, nezaobilazna su imena Petar Skok, Žarko Muljačić, Petar Guberina i drugi. I velik povjesničar hrvatske književnosti Ivo Frangeš bio je romanist. Naravno, i drugi hrvatski neofilolozi također su dali velik doprinos, npr. germanisti Zdenko Škreb, Viktor Žmegač, rusisti Josip Badalić, Aleksandar Flaker, anglisti Josip Torbarina, Rudolf Filipović.

som istrorumunjskoga govora. Sam govor kao i njegova lingvistička interpretacija bili su mu otkriće u poznavanju hrvatske jezične raznolikosti, kao mladom kroatisti.⁴

O odnosu bednjanskoga govora (u užem smislu) i jesenjskoga, Kovačec kaže: „I zemljopisno i po svojim značajkama govor Jesenja nalazi se na polovici puta od Začretja do Bednje. ... u fonologiji (posebice u vokalizmu) bednjanski pokazuje vrlo sustavne podudarnosti s govorom Jesenja, a u morfologiji i leksiku, barem u načelu, stanovito starije stanje.“⁵

Voćanska skupina razlikuje se više od bednjanskoga govora, npr. u akcentu čuva veću starinu, o čemu Celinić kaže: „Rečanski govor, tako kot tudi govor celotnega voćanskega območja, sodi med naglasno najbolj konzervativne hrvatske kajkavske govore (Ivšičeva skupina I. 1). Ob svoji severni meji je območje Voće u stiku s slovenskimi Halozami.“⁶

Rječnik donosi građu rodnoga sela, Donjega Jesenja, i dijelom građu sela Gornjega Jesenja te Brda Jesenjskoga. Jedvaj u svojoj radnji nema rječnik, ali kao primjere pojedinih gramatičkih kategorija donosi mnogo riječi. U slavističkim krugovima zato je ta monografija isticana kao izuzetno hrvatsko dijalektološko djelo.

Autor se služio vlastitom transkripcijom, koja polazi od uobičajene hrvatske transkripcije. Istaknut ću razlike od uobičajene hrvatske dijalektološke transkripcije, u prvom redu različite od one prihvaćene za *Hrvatski jezični atlas*, i to kod kratkoga pregleda fonologije.

Natuknica je pisana masnim **kurentom**, za riječ se označuje vrsta – za imenice rod, a za glagole (ne)prijelaznost i povratnost, što je drukčije nego je uobičajeno u našoj leksikografiji (gdje

se za glagol navodi vid). Donosi se značenje i potvrde u rečenici.

Za imenice se redovno navodi G jd. i NA mn., a navode se i drugi padeži ako imaju posebne nastavke i drukčiji naglasak. Ispred L i I, negdje i za D, u zagradi se donosi prijedlog (/pri/ **brātu**, /z/ -am; /h/ **grādu**; /na/ **fūrku**; /k/ patōku). Za pridjev se navode različiti oblici za padeže, ostaci posebnih oblika za vid; za komparativ i superlativ donose se sintetički i analitički oblici. Kod zamjenica i brojeva donose se znakoviti oblici, kod načinskih priloga komparativ i superlativ. Za glagol se navode prezent, imperativ, pridjevi radni i trpni te supin.

Kao izvorni govornik i vrhunski lingvist, Kovačec je nešto drukčije interpretirao akcentuaciju svojeg rodnoga govora i govora Bednje: umjesto „prozodijskog sustava od tri tona (" , ^ , ~) treba ... utvrditi četverotonski sustav: ravnomjerni ton (")⁷, neravnomjerni silazni (^), neravnomjerni uzlazni (~), neravnomjerni dvosložni silazno-uzlazni (v).“⁸ To potvrđuju opozicije „ *pīla* „pića“ (gen. sg.) ~ *pīla* „pića“ (nom. pl.) ~ *pīla* „(ona je) pila“ ~ *pīla* „pila (za piljenje)“. Kovačec posebno objašnjava svoj „silazno-uzlazni dvosložni ton“: „Valja napomenuti da naš silazno-uzlazni dvosložni ton odgovara sekvenci (tzv.) prednaglasne duljine na prvom slogu i tromog naglasaka na idućem slogu (kod Jedvaja i drugih).“⁹ Njegov „ton“ samo je opis realizacije sekvencije prednaglasne duljine i kratkog naglasaka iza nje. Njegov ravnomjerni ton jest kratki naglašeni slog, kratki naglasak.

Sedam je osnovnih samoglasnika (*i e ē a o uo u*) (otvoreno *e / ē /* autor bilježi sa *æ*). Sedam je jedinica samo u dugom slogu, s time da e

⁴ *Opis današnjeg istrorumunjskog (dizertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 1965.)*

⁵ *Sklonidba imenica u govoru Jesenja*. 2019.

⁶ *Fonologija Rijeke Voćanske in voćanskega območja (na severu Hrvaškega zagorja)*. 2019.

⁷ Autor kratki naglašeni slog bilježi znakom " , kako je Ivšić bilježio naglasak koji je nazvao „tromi“, a kako se obično realizira kajkavski kratak slog. Sam Ivšić bilježio je kajkavski kratak naglasak znakom za novostokavski i književni kratkosilazni naglasak (^). Svakako da je Kovačecovo bilježenje kajkavskoga kratkoga naglašenoga sloga bolje od Ivšičeva, jer ne dolazi do kolizije u hrvatskoj transkripciji, a ima i kajkavskih govora s četiri naglasaka. Za Hrvatski jezični atlas uzeli smo za kajkavski kratak naglasak, kada je samo jedan, znak međunarodne fonetske transkripcije (').

⁸ Za to značenje obično se koristi naziv naglasak, u širem smislu prozodem.

⁹ „Četverotonski prozodijski sustav nekih kajkavskih govora.“ *Govor* (Zagreb) 6/2 (1989), 13-27.

ima homologni samoglasnik dvoglas *ie*. Kratki vokalizam ima šest jedinica jer su neutralizirani $o=uo$ u jednom vokalu (*o*). Nenaglašeni vokalizam ima pet jedinica, neutralizirani su $o=u$ kao *u*, a zanačljivi čak 4 neutralizirani su $e=ę$.

Samoglasnici *i, ę, a, u* potječu od adekvatnih osnovnih kajkavskih vokala. $e||ie$ potječe od osnovnog kajkavskog $ę < (ǝ=ǝ)$ (*biērso* 'birsa'; *vēter*; *spedēben* 'spodoban', *sastiēr* 'sestara'); *uo* od dugoga *o* (*ō*) (*muōrati* 'morati'); *o* potječe od dvaju osnovnih kajkavskih vokala: a) od kontinuantne $o=ǝ$ (*klōp* 'klup/al', *mōčati* 'šutjeti'); b) od dugoga *a* (*mōst* 'mast'). U prednaglasnom položaju došlo je do „akanja“ – prema naglašenim $ǝ, o, uo$ dolazi samo *a* (*puōtek* – *patōka* 'potok', *mǝdved* – *madvēda*; *hadīti* 'hodati', prez. *hōdim*).

Kod šumnika autor smatra da su u primjerima kao *Buōg, l ǝd* na kraju rijetki šumnici fonološki zvučni, za razliku od uobičajenog mišljenja da su ne samo fonetski nego i fonološki bezvučni (*k, t*), pa su te riječi izjednačene sa *buōk* 'bok', *l ǝt* 'leť'. Za razliku od toga, u prijedloga zvučni su fonološki zvučni, iako fonetski mogu biti bezvučni (*ǝ ili t*), pa možda postati i napeti (*t*), a ne samo bezvučni, a ostaju nenapeti (*ǝ*) (*paǝ || pat knīgu* 'pod knjigu'). Tako je i sa prijedlozima *z, v*, koji ostaju fonološki *z, v* i pred bezvučnim šumnikom, npr. *ǝ knīgu* je fonološki *v knīgu*, kao što je književno *s bratom* i fonološki *s bratom*, iako se izgovara na mjestu prijedloga zvučni šumnik.

Par šuštavih afrikata, srednje („troroge“) kajkavske (*č - ǝ*) bilježen je sa *č - ǝ*. Bezvučni spirant velar (*x*) bilježi se sa *h*.

Autor je u posebnom radu¹⁰ prikazao deklinaciju imenica, sustav sklonidbe imenica: tri roda (muški, ženski, srednji), dva broja (jednina i množina) te šest padeža (NGDAVLI). A jd. o-osnova muškoga roda također se izražava i razlika između „živo“ i „neživo“. U osnovi se skup značenja i funkcija rod, broj i padež (eventualno i „živo“, „neživo“) realizira oblicima, koji su „amalgami“, a izriču se padežnim nastavcima i prozodijski, s tri naglasaka te prednaglasom oprekom po kvantiteti. Naglasak može doći na

osnovi i nastavku padežnom dočetu. Kovačec prema svojoj interpretaciji akcentuacije govori o četiri melodijska (tonska) naglasaka (tromi, dugosilazni, akut i dvovršni naglasak).

Prema tome koji naglasak ima nastavak izriče se drugačiji amalgam padežnih značenja. Autor je utvrdio devet skupina imenica za muški rod, sedam za srednji te za ženski rod pet za a-sklonidbu i tri za i-sklonidbu. U tablicama je prikazao sheme kombinacijâ nastavaka i naglasaka. Nema sinkretizma DLI u mn.

o-osnova. Muški rod. Jd. za „neživo“ A=N. U L određene kategorije imaju drukčiji naglasak od D (*brātu* – (*pri*) *brātu*). U I jd. i D mn. m.+s. te G m. poopćen je nastavak tvrdih osnova (*-am, -av; -am*), a za s. I. Mn. m.+s. L *-e, I -i*.

Srednji rod. U mn. pridjevi, atribut i predikat, slažu se u ž. r. (*liēpǝ vūha* 'lijepe uši'). U određenoj kategoriji prema kratkoj osnovi u jd. u mn. je duga (jd. G *jēla* – mn. NA *jiēla* 'jelo').

a-osnova. Jd. DL ima *-e*, palatalne osnove *-i*. A i I imaju u osnovi *-o* ($< o$), a neutralizacijom iza naglasaka danas je *-u*, samo je u *gaspō* 'gospoda' sačuvano *-o*. Obično su oblici jednaki (*gōsku*), a u određenim naglasnim tipovima razlika je u naglasku, tako u I je duga osnova, prema kratkoj u D (*žǝbu, vōdu* – *žǝbu, vuōdu*), razlika u mjestu A *pīlu* (= *pīlu*) – I *pīlu*. G mn. u *-ǝ* ima negdje „nepostojano“ *e* te obično naglasnu značajku (*čriēšǝ – čriēšǝn, gōskǝ – gōsek, žǝbǝ – žǝb, pīlǝ – pīl; žǝb, pīlǝ* obično je *žǝp, pīlǝ*).

i-osnova. Dosta padeža (5) ima naglašen nastavak ($\bar{\ } ili \sim -jō, -ōm, -ǝm, -iē, -mī$); ako nije naglašen, umjesto jd. I *-jō*, u mn. D *-ǝm*, L *-iē*, onda je *-ju, -am, -e* (*rečjō, rečǝm, rečiē – lǝsam, lǝse*).

Ostaci su razlikovanja oblika neodređenoga i određenoga vida pridjeva, neki pridjevi imaju kraće i dulje oblike, ali funkcija je narušena (*glūhi||glūh jǝ*). Tendencija je prema analitičkom komparativu i superlativu, pa se donose i sintetički i analitički oblici. Drukčije od naše tradicije uz natuknicu, infinitiv, ne donosi se podatak o vidu, nego o prijelaznosti (*/ne/prijelazan, povratan*). Supin imaju samo nesvršeni

¹⁰ *Sklonidba imenica u govoru Jesenja*. HDZ 23 (2019), 1-32.

glagoli. Neki glagoli imaju i prozodijski razliku između infinitiva i supina (*bráti – brát, lavíti – lavít* ‘loviti’, *gladěti – gl^adet* ‘gledati’)

Prezent ima u 1. mn. *-mę* (*dělamę*), kao i Bednja (*prādāma* || *pradāmā*), što je veza sa slovačkim, s kojim je kajkavski imao kontakt u Panoniji prije dolaska Mađara, kao što i neki slovački govori imaju *-mo*, prema većinskome *-me*. Donose se specifični povratni glagoli sa *si* npr. **seděti nepr. (seděti si povr.)** sjediti.

Rječnik govora Jesenja manji je hrvatski

dijalektološki rječnik, oko 6.500 riječi, ali je neprocjenjiv zbog iznimne lingvističke obrade, fonološke i morfonološke. Vidi se suvremeno stanje govora i njegov razvoj, tako da i za njega vrijedi što se govorilo za Jedvajevu monografiju. Posebno veseli da je u izradi rječnik Bednje (Celinić) te što je pri kraju i kompletna monografska obrada govora Jesenja (Kovačec).

Mijo Lončarić

ISPRAVITI NEPRAVDU NIKAD NIJE KASNO (Ivan Zvonar: *Florijan Andrašec, Zagreb – Čakovec, 2020.*)

Nakladnički trio: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (Zavod za znanstveni rad u Varaždinu) i međimurska općina Dekanovec, objavili su pri kraju 2020. godine studiju Ivana Zvonara pod naslovom *Florijan Andrašec, hrvatski kajkavski pjesnik, melograf i kantor*. Projekt je pisani spomenik gotovo posve zanemarenom pjesniku i melografu, dugogodišnjem kantoru u njegovoj rodnoj župi, u srednjemeđimurskom Dekanovcu.

Ivan Zvonar – priznato ime u kajkavskoj književnosti, autor nekoliko knjiga i znatno više članaka o starijoj kajkavskoj usmenoj i pisanoj književnosti – prihvatio se ovoga posla u manjoj mjeri motiviran zavičajnošću (rođen je u međimurskom Dolnjem Vidovcu), nego više iz revolta: Florijan Andrašec, koji je danas u UNESCO-voj usmenoj međimurskoj popijevci gotovo zaštitni znak, do danas nije doživio zasluženu revalorizaciju, štoviše, spletom raznih okolnosti (čitaj: „okolničara“) gotovo je posve marginaliziran. Zvonar činjenicu razložno elaborira i polemički intonira razne pristupe i interpretacije Andrašecovih stihova.

U prvom redu, Andrašec – dak poznate Bervarove orguljaške škole u Celju, potom dugogodišnji kantor i najpoznatiji suradnik Vinka Žganca, doživio je svojim popijevkama i sreću i nesreću. Naime, stvarao je „na narodnu“, to jest preuzimao je poetiku usmene književnosti i to

je ostvario u toj mjeri da je mnoge njegove popijevke prihvatila šira publika, to jest prenošenjem i čuvanjem ih ovjerila te su postale narodnom svojinom. Ukratko, doživio je sudbinu nadarenog pojedinca u tome narodu – taj pojedinac stvara popijevku, ali ona se u performanci „ponašuje“, ponaroduje, postaje opće usmenoknjiževno dobro jedne sredine i autor se pritom najčešće, gotovo uvijek zaboravlja.

Druga je (dis)kvalifikacija da je Andrašec pučki pjesnik. „Puk“ Rječnik hrvatskog jezika tumači kao „široki slojevi naroda“ te bi prema tome Andrašec bio narodni pjesnik. A to nije. U najnovije vrijeme operira se i izrazom „treći književni fenomen“: prema njemu jedan je, naime, fenomen usmena a drugi pisana književnost te se u ovaj treći trpa sve što je „nešto između“, reklo bi se – književni „poluproizvod“. Andrašec je 1953. objavio zbirku *Međimurske fijolice*, složenu od pjesama što ih je pisao godinama, još tamo za 1. svjetske vojne u kojoj je sudjelovao. Jedna od takvih, „zakarpatskih“ pjesma je Mesec; navedimo samo prvu kiticu koja će nam zorno potvrditi da nije riječ ni o kakvom „trećem književnom fenomenu“:

Svetel mesec pitam tebe
Jel ti svetiš tak mi domaj?
I zvezdicu onu tamnu,
Ko kre tebe vidim komaj.
Jel ti moje domaj dramiš?
Jel tak svetlost k njima vpiraš?